

ОБРАЗ ЗАПОРОЗЬКОЇ СІЧІ В РОМАНІ Л. КОНОНОВИЧА «ЧИГИРИНСЬКИЙ СОТНИК»

Роман Л. Кононовича «Чигиринський сотник» характеризується складним багатовимірним хронотопом, у якому важливу роль відіграє Запорозька Січ – відправна та кінцева точка подорожі протагоніста Михася. Із огляду на це метою розвідки є спроба аналізу художнього образу Запорозької Січі в романі «Чигиринський сотник».

Насамперед слід зазначити, що в «Чигиринському сотникові» йдеться про історичну Микитинську Січ, яка змальована неоднозначно. З одного боку, автор ідеалізує козацьку фортецю та її мешканців, що властиво для лицарських романів, але водночас акцентує увагу на аскетичному побуті козаків: «Хата, що в ній козаки вечеряли, така була вбога, що хоч плюнь. Недарма й куренем звалася – стіни облуплені, замість долівки земля втолочена, а кризь стелю бовдур видно і зірки на небі» [1, с. 68].

Контраст проявляється і в описі характерів та звичок січового козацтва. Л. Кононович оточує запорожців романтичним флером, акцентуючи увагу на перевагах козакування над будь-яким іншим видом діяльності: «Гречкосієм чи крамарем, чи писакою нікчемним і дурень може стати... а щоб лицарем, то не кожному те дано» [1, с. 188], і наголошуючи на їхній винятковості, адже «живуть за порогами лише ті, хто з кременю та заліза» [1, с. 187], але водночас часто січовики в романі постають у непривабливому світлі, зокрема, виявляючи жорстокість, як у випадку з покаранням киями боржника: «От ставлю золотого, що як загило зараз, то й киші йому полізуть!» [1, с. 135]. Неодноразово автор описує випадки козацького свавілля, неорганізованості, схильності до анархії й судів Лінча: «Як сказиться козацтво, то розбиратися не буде – заб'ють киями та й квит» [1, с. 176], «Залога стоятиме. Як передніше козаки не розвалять [...] Наш брат козак любить усе валяти. А щоб збудувати щось, то не дуже...» [1, с. 511]. Така поведінка запорожців не схвалюється, й не засуджується.

Художній світ роману «Чигиринський сотник» біполярний, чітко розділений на «світло» й «темряву», тому, попри всі згадані вище недоліки, січовики позиціонуються як «абсолютне добро», лицарі та захисники України, а польська шляхта – як «абсолютне зло», кривдники й зрадники: «Пани да магнати завладіли нашим краєм, унію кляту запровадили, щоб віру Дажбожу внівеч звести!» [1, с. 518], «городових козаків у наймитів своїх обертають [...] ще гіршими були од них недоляшки, оті Потоцькі, Жовковські та Вишневецькі, що в католицтво перекинулися та хотіли увесь люд хрещений своїми кріпаками вчинити» [1, с. 26]. Відтак, актуалізується проблема колабораціонізму й зречення своїх віри та роду: у просторі роману зрадники свої землі втрачають людські якості, дегуманізуються й позбавляються права на прощення.

Стан речей, за якого всі керівні посади належать іноземцям і ренегатам, не залишає українцям можливостей захистити свої права законним шляхом, тож запорожці, організовані сильним лідером-державником – Богданом Хмельницьким – є останнім шансом для України повернути втрачену незалежність.

Із цього твердження постає друге трактування образу Запорозької Січі як проєкції всієї України, її «серця», храму лицарства, адже завжди «залишалася вона тим краєм, звідки виходили лицарі Троянові» [1, с. 518], а для самих козаків «немає нічого святішого, ніж матер Божа і земля Троянова» [1, с. 470].

Тяглість історичної спадщини Запорозької Січі відображена в подорожі протагоніста Михася. Так, четверта душа, яку має звільнити Троянів ключ, розповідає про Січ часів Володимира Великого: «Як записавсь я до коша, то була Січ на Хортиці [...] Стояла там величезна кріпость, що таких і не будують уже зараз. Запорожці звалися тоді полянами, бо в Дикому Полі козакували...» [1, с. 303], а від наставника хлопчика характерника Обуха дізнаємося, що Січ існувала ще за скіфської доби (переказана ним легенда спрямовує читача до оповіді про амазонку, викладеної в «Історіях» Геродота): «Давно-давно [...] жили за Дніпром оружнії діви, [...] Не було в них чоловіків, але раз на рік, на Купала, зустрічалися вони з козаками із Запорозької Січі і народжували від того дітей...» [1, с. 83]. Саме від такого шлюбу й народився Михась.

Подорож протагоніста окреслює одну за одною важливі віхи історії України, у кожній із яких Запорозька Січ – духовний символ українського народу, а отже, ця мандрівка в просторі роману легітимізує право українців на свою землю як спадщину скіфських часів, на чому наголошує у промові Богдан Хмельницький: «Одколи уділив нам Господь сеї землі святої, що по обидва боки Дніпра лежить, і став сей край зватися Україною, що значить Богом Украяна, а люд Дажбожий став зватися українцями, що значить обраний народ, звідтоді стоїть і Січ Запорозька [...] ніхто Січу Запорозьку не зміг звоювати, залишалася вона тим краєм, звідки виходили лицарі Троянові» [1, с. 518]. Зазначаємо, що на міфологізованому образі Запорозької Січі ґрунтується міф про богообраність українців, реалізований автором у романі. У класифікації національних міфів Е. Сміта міф про богообраність посідає одне з чільних місць, адже виконує об'єднувчу функцію, культивує гордість, і, відповідно, повагу до своєї держави [див. 2, с. 63–68].

Отже, Запорозька Січ у романі існує у двох площинах: як історична Микитинська Січ і як міфологізований образ, «серце» України.

Література

1. Кононович Л. Чигиринський сотник. Харків : Вид-во «Ранок» : «Фабула», 2016. 528 с.
2. Smith A. D. Myths and memories of the nation. Oxford : Oxford University Press, 1999. 233 p.